

MARIAN MUDRYJ

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki

Franciszek Wasyl, Ormianie w przedautonomicznej Galicji

*Studium demograficzno-historyczne, Księgarnia Akademicka, Kraków 2015,
Studia Galicyjskie, t. 4, ss. 550, il.*

Rezensowana monografia, autorstwa Franciszka Wasyla, pracownika Uniwersytetu Wrocławskiego, to pierwsze w historiografii tak całościowe i bazujące na źródłach ujęcie społeczności galicyjskich Ormian. Większość dotychczasowych publikacji, powstałych w gronie polskich lub ukraińskich badaczy, starała się ukazać funkcjonowanie społeczności ormiańskiej na tych terenach przeważnie do końca XVIII w. Natomiast okres zaborów, a zwłaszcza pierwsza połowa XIX w., nie został dostatecznie naświetlony w studiach ormianoznawczych. Tymczasem bez przeprowadzenia podstawowych badań okres przedautonomiczny w dziejach Ormian w Galicji był z tego powodu skazany na artykułowanie stereotypowych sądów lub uproszczone interpretacje.

Celem książki jest naświetlenie życia Ormian i wspólnoty ormiańskiej w przedautonomicznej Galicji – od końca XVIII w. do lat 60. XIX w. Pod uwagę wzięto ormiańskie gminy przede wszystkim we Lwowie oraz w osiedlach miejskich na Podkarpaciu: w Stanisławowie, Horodence, Kutach, Tyśmienicy, Śniatyniu i Brzeżanach. W połowie XIX w. w obrębie Galicji mieszkało nieco ponad 3 tys. Ormian.

Mimo próby całościowego ujęcia przez Autora problematyki ormiańskiej, nie można jednak zdecydowanie stwierdzić, iż praca odpowiada na wszystkie kluczowe pytania dotyczące historii Ormian w Galicji. Ten obszar badawczy ma jeszcze duży potencjał poznawczy, a materiał typu statystycznego – na którym bazuje praca Franciszka Wasyla – ma wynikające z istoty tego typu źródeł ograniczenia. Tworzy jednak dobrą podstawę do opisu oraz wychodzi naprzeciw współczesnym podejściom metodologicznym stosowanym w badaniach nad losem jednostki przynależącej do określonej kultury.

Monografia ma jednocześnie charakter źródłozawczy jak i interpretacyjny. Oparcie się na materiałach archiwalnych (w pierwszej kolejności są to źródła typu demograficznego, czyli różnego rodzaju spisy i wykazy wiernych oraz księgi metrykalne Kościoła ormiańskokatolickiego, takie jak: rejestry ślubów, chrztów i zgonów; ale również materiały rodzinno-majątkowe) pozwoliło Autorowi stworzyć szeroki i wyczerpujący obraz życia Ormian galicyjskich – zarówno na poziomie wspólnoty etnicznej, jak i z perspektywy życia rodzinnego. Poddając analizie ormiańską wspólnotę jako całość, Franciszek Wasyl akcentuje połączenie materialnych i duchownych elementów kultury. Wprowadza pojęcie „kapitału społecznego”, traktując go jako zdolność ormiańskiej gminy do podjęcia się opieki nad wszystkimi członkami wspólnoty. Życie Ormian galicyjskich naświetlono w monografii przez pryzmat „trajektorii ludzkiego życia” (zaczynając od założenia rodziny – poprzez wychowanie dzieci i prowadzenie domu – do śmierci człowieka). Zastosowanie w monografii zabiegu połączenia materialnych i duchownych aspektów życia dla wykazania, jak funkcjonowała wspólnota ormiańska, można uznać za indywidualne (i bardzo ważne) naukowe osiągnięcie Autora.

Pracę, pisaną w nurcie współczesnych badań nad małymi grupami etniczno-społecznymi, dodatkowo cechuje wyraźne zacięcie antropologiczne. W centrum uwagi Autora znajdują się mieszkańcy Galicji, przynależący do nacji ormiańskiej, którzy zachowali w pamięci elementy kulturowego spadku po Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jednocześnie przystosowywali się do kulturowej i prawno-ustrojowej dominacji Wiednia. Badanie zostało przeprowadzone z wykorzystaniem kilku podejść metodologicznych – demografii historycznej, historii narodowej, historii codzienności, historii lokalnej. Struktura pracy, niebudząca zastrzeżeń, przedstawia całościowy obraz ormiańskiej wspólnoty przede wszystkim w płaszczyźnie życia codziennego. Praca składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów (nazwy rozdziałów najlepiej oddają cały pomysł i koncepcję monografii: Źródła i literatura, Ormianie i ich miniaturowa wspólnota, Małżeństwo po ormiańsku, Potomstwo, Ormiańskie ognisko domowe, Śmierć i pogrzeb), podsumowania, edycji kilku konskrypcji ludności ormiańskokatolickiej, bibliografii, indeksu nazwisk oraz streszczenia w języku angielskim. W tekście zamieszczono również tabele, wykresy i ilustracje. Wszystko to razem nie tylko ułatwia odbiór treści, ale wręcz pozwala czytelnikowi odbyć atrakcyjną podróż do świata ormiańskiej wspólnoty w Galicji.

Autor w swojej pracy wykazał się dobrą znajomością współczesnej polskiej i anglojęzycznej literatury naukowej. A że badań, obejmujących tematykę Ormian galicyjskich w pierwszej połowie XIX w., faktycznie nie było, to dla Autora ustalenia historiograficzne poprzedników mają znaczenie przede wszystkim jako kontekst do snucia porównań lub szukania związków przyczynowo-skutkowych, ale także jako metodologiczny punkt orientacyjny. Do literatury poświęconej historii Ormian w Galicji, powstałej w innych niż wymienione językach, Autor odwołuje się natomiast w ograniczony sposób. Do historiograficznych braków można chyba zaliczyć zwłaszcza nieobecność odniesień do współczesnej ormiańskiej historiogra-

fii¹. Z kolei z ukraińskich badaczy historyk zdawkowo odwołał się do prac Wołodymyra Hraboweckiego, Myrona Kaprała oraz Jarosława Daszkewycza (wszyscy oni pisali na temat Ormian w okresie staropolskim), ale nie poświęcił uwagi niektórym ważnym publikacjom ich autorstwa². Nie uwzględnił również ogólnych opracowań dotyczących historii ludności ormiańskiej na ziemiach Ukrainy³. W ostatnich latach lwowscy Ormianie w XVII-XVIII stuleciach stali się chociażby tematem badań Oksany Winnyczenko⁴.

Do ukraińskiej historiografii praca Franciszka Wasyla jeszcze nie weszła, chociaż, jak można przypuszczać, byłaby dla historyków ukraińskich ciekawą i pożyteczną lekturą, szczególnie w kontekście badań kształtów galicyjskich tożsamości. Nie ma również wątpliwości, że praca Franciszka Wasyla stanie się na Ukrainie metodologicznym punktem orientacyjnym dla badań nad małymi wspólnotami etniczno-kulturowymi. Cechują ją bowiem duże walory źródłoznawcze. Należy tu zwłaszcza podkreślić, że bez uwzględnienia segmentu ormiańskiego niepełną pozostaje sylwetka rusińskiej (ukraińskiej) wspólnoty w Galicji. Motyw ukraiński w przypadku omawianej pracy występuje jednak na tylnym planie, co więcej, pojawia się przyczynkowo i tylko w dwóch płaszczyznach interpretacyjnych: a) w zaprzeczaniu pojęcia „Ormianie ukraińscy” (to określenie Autor uważa za kuriozum niegodne omawiania) i b) wzmianek o środowisku gente Rutheni, natione Poloni⁵ (na przykładzie Kaspra Melchiora Cięglewicz, występującego z pozycji „Rusina narodowości polskiej”, chociaż urodzonego z matki obrządku ormiańskokatolickiego i ojca łacinnika; w tym samym kontekście Autor przywołuje przykład Grzegorza Romaszkana, dziedzica Horodenki, mówiącego po rusińsku, a uważającego siebie za Polaka). Co się zaś tyczy krytykowanego przez Autora pojęcia „Ormianie ukraińscy” jako sztucznego i ahistorycznego (i w tym ma on pewną rację), to wykluczenie nie powinno jednak

¹ Z wydawnictw badaczy ormiańskich autor skorzystał tylko z rosyjskojęzycznej pracy ukazanej drukiem jeszcze w 1980 r.: Р. Григорян, *История армянских колоний Украины и Польши*, Ереван 1980.

² М. Капраль, *Національні громади Львова XVI-XVIII ст. (соціально-правові взаємини)*, Львів 2003; Я. Дашкевич, *Вірмени в Україні. Дорогами тисячоліть*, Львів 2012.

³ *Вірмени України. Довідкове видання*, упоряд. М. Чепіжко, редкол. С. Асланян [et al.], Київ 2013; І. Гаюк, *Ілюстрована енциклопедія вірменської культури в Україні з каталогізованим додатком переліку пам'яток вірменської культури в музеях та заповідниках*, т. 1-2, Львів 2012.

⁴ Oksana Winnyczenko jest autorką artykułów: „Побожна смерть”. *Заповіт львівського вірменського єпископа Деодата Нерсесовича (1709 р.)*, [w:] Львів. Місто, суспільство, культура. Зб. наук. праць, т. 8, ч. 2: *Культура, освіта, наука, церква*, ред. О. Аркуша, О. Вінниченко, М. Мудрий, Львів 2012, s. 44-55; *Структура та формуляр тестаментів львівських вірмен XVII – першої половини XVIII століть*, [w:] *Крізь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди його 80-річчя*, Львів 2012, *Українознавча наукова бібліотека НТШ*, ч. 33, s. 449-467; „*Порятунок душі*” у світлі тестаментів львівських вірмен XVII-XVIII століть, [w:] *Лwów. Miasto, społeczeństwo, kultura. Studia z dziejów miasta*, t. 9: *Życie codzienne miasta*, red. nauk. K. Karolczak, Ł. T. Sroka, Kraków 2014, s. 73-83; *У правовому просторі „вірменської нації” Львова. Спадкування за заповітами. Регламентация та процедура надання їм юридичної сили в XVII – першій половині XVIII століття*, [w:] *Patrimonium. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи*, т. 1: *Ранньомодерна людина. Простір, влада, право XVI-XVIII століть*, ред. В. Михайловський, Я. Столицький, Київ-Краків 2015, s. 339-358.

⁵ Szerzej zob. A. Świątek, *Gente Rutheni, natione Poloni. Z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji*, Kraków 2014, *Studia Galicyjskie*, t. 3.

przewodzą do porzucenia badań nad skomplikowanym układem stosunków ormiańsko-ukraińskich.

Książka odpowiada współczesnym standardom historiograficznym: jest nowatorską przede wszystkim pod względem ilości oraz treści załączonego materiału, czyli w tej części, która ujawnia demograficzno-historyczne aspekty życia ludności ormiańskiej w Galicji; w mniejszym stopniu to określenie można zastosować do tych fragmentów pracy (co prawda, zajmują one niewielkie miejsce), w których mowa o tożsamości Ormian galicyjskich. W tej dziedzinie Autor nie przeprowadził własnych badań, a całkowicie oparł się na stwierdzeniach, zapożyczonych z publikacji Krzysztofa Stopki⁶. Konstatacje Autora dotyczące tożsamości Ormian galicyjskich są najbardziej dyskusyjne. Książka mocno (niekiedy nadmiernie) akcentuje polskość Ormian. Autor bezapelacyjnie interpretuje tę społeczność jako szczerp narodu polskiego (konsekwentnie posługuje się określeniem „Ormianie polscy”), zaprzecza związkowi tożsamości z przynależnością konfesyjną oraz z praktykami językowymi, wskazuje na nienaturalność pojęcia „etniczność” w dziewiętnastowiecznej Galicji (s. 12, 85-93, 286-287). Ormiańskość, zdaniem Autora, realizowała się jedynie w granicach kościelnych instytucji, a Kościół ormiańskokatolicki był fundamentem istnienia ormiańskiej gałęzi narodu polskiego. Na podstawie niektórych zdań zawartych w monografii, można odnieść wrażenie, że Autor pragnie udowodnić tę polskość Ormian za wszelką cenę – jak gdyby czyniono na nią zamach i nieodzownym obowiązkiem historyka było ją obronić. Dziedzictwo kulturalne Rzeczypospolitej Obojga Narodów Autor traktuje wyłącznie jako dziedzictwo polskie, nie nadaje znaczenia politycznym i etnicznym kontekstom, w których rozwijało się życie ormiańskiej wspólnoty w Galicji w XIX stuleciu. W tekście brakuje zwłaszcza głębszej interpretacji stosunków ormiańskiej wspólnoty z władzami austriackimi i z ruską (ukraińską) ludnością kraju; nic nie powiedziano o stosunkach z ludnością żydowską i kolonistami niemieckimi; bez uwagi Autora pozostała też polityczna aktywność Ormian (tu właściwym byłoby wspomnienie o Janie Zachariasiewiczu, redaktorze gazety „Postęp” w 1848 r.).

Książka jest adresowana głównie do środowiska naukowego (historyków, demografów) i nauczycieli akademickich, ale może być ciekawa także dla krajoznawców, w szczególności dla autorów historii małych miasteczek i gmin w Galicji, albo dla muzeów krajoznawczych. Pewną rolę omawiana praca ma szansę odegrać również na polu międzynarodowej współpracy kulturalnej oraz stosunków międzyludzkich. Najważniejsze, że Autorowi udało się naświetlić życie ludności ormiańskiej w Galicji nie przez pryzmat mitu orientalnego (którym z reguły się posługiwano, pisząc o Ormianach w Rzeczypospolitej polsko-litewskiej), a z dużym wyczuciem ich związku z galicyjską rzeczywistością. Książkę napisano dobrym językiem, nawet z elementami literackiego (bardzo atrakcyjnego dla czytelnika) stylu. Dla każdego badacza XIX stulecia, a szczególnie regionu Europy Środkowo-Wschodniej, praca Franciszka Wasyla stanie się niezbędną pozycją w jego bibliotece.

⁶ Zob. K. Stopka, *Ormianie polscy czy ukraińscy? O sposobie pisania historii Ormian na ziemiach dzisiejszej Ukrainy Zachodniej*, „Lehahayer. Czasopismo poświęcone dziejom Ormian polskich” R. 1, 2010, s. 149-174. Por. idem, *Tożsamość Ormian w Galicji*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2017, nr 144, z. 2, s. 335-355.